

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ АКАДЭМІЯ НАВУК БЕЛАРУСІ
ІНСТЫТУТ МОВАЗНАЎСТВА ІМЯ ЯКУБА КОЛАСА**

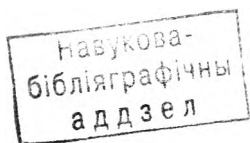
УДК — 808.26-02

ЗІМАНСКІ ВАДЗІМ ЭЛДАРАВІЧ,

**МОВА БЕЛАРУСКАЙ ПІСЬМЕННАСЦІ РАННЯГА ПЕРЫЯДУ
(НА МАТЭРЫЯЛЕ ВІСЛІЦКАГА СТАТУТА XV СТ.)**

10.02.01 — беларуская мова

Аўтарэферат дысертацыі
на атрыманне вучонай ступені кандыдата філалагічных навук

Мінск, 2002

— Работа выканана на кафедры беларускай мовы Віцебскага дзяржаўнага
універсітэта імя П.М. Машэрава

Навуковы кіраўнік —

член-карэспандэнт НАН Беларусі,
доктар філалагічных навук,
прафесар А.М. Булыка
(Інстытут мовазнаўства імя Якуба Коласа
НАН Беларусі, аддзел гісторыі
беларускай мовы)

Афіцыйныя апаценты:

доктар філалагічных навук,

Вісліцкі статут 1346 - 1347 гг. — помнік сярэдневяковага польскага права, выдадзены каралём Казімірам III Вялікім (1333-1370 гг.) асобна для Вялікай (34 артыкулы) і Малой Польшчы (59 артыкулаў). Лацінскі арыгінал паслужыў асновай для перакладу на старабеларускую мову (1423-1434 гг.), які захаваўся ў копіі к. XV ст. Беларускі рукапісны спіс Вісліцкага статута захоўваецца ў Расійскай дзяржаўнай бібліятэцы ў Маскве; апублікаваны ў выданні “Акты, якія адносяцца да гісторыі Заходняй Расіі, сабраныя і выдадзеныя Археаграфічнай камісіяй” (Спб., 1846. Т. 1. 1340 - 1506 гг.). У 1959 г. польскія даследчыкі С.Роман і А.Вітуляні выдалі Вісліцкі статут фотатыпічным спосабам¹. Дадзеная дысертацыйная работа прысвечана аналізу мовы старабеларускага перакладу Вісліцкага статута.

АГУЛЬНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА РАБОТЫ

Аktуальнасць даследавання. Вывучэнне гісторыі развіцця беларускай мовы непасрэдна звязана з вывучэннем мовы асобных помнікаў пісьменнасці таго ці іншага перыяду, што дазваляе ўявіць стан, напрамкі развіцця літаратурнай мовы, характар змяненняў на ўсіх яе ўзроўнях, паглыбіць уяўленні аб тыпах і адметнасцях мовы старажытнай пары. Акрамя таго, “усебаковае вывучэнне мовы асобных старабеларускіх помнікаў патрэбна ... для стварэння поўнай, пабудаванай на новым вычарпальным фактычным матэрыяле гісторыі беларускай мовы”². Помнікі беларускай пісьменнасці, такім чынам, — асноўная і таму найбольш важная крыніца вывучэння старабеларускай мовы, высвятлення шляхоў фарміравання яе лексічнага складу, семантычнага аб’ёму, станаўлення асноўных марфалагічных і графіка-арфаграфічных асаблівасцей. На гэтай прычыне асабліва важным з’яўляецца вывучэнне мовы кожнага з вядомых на сённяшні дзень помнікаў старабеларускай пісьменнасці.

Фактычны пачатак сістэмнага вывучэння помнікаў старабеларускай пісьменнасці прыпадае на к. XIX ст., калі выйшла манаграфія П.У.Уладзімірава “Доктар Францыск Скарына. Яго пераклады, друкаваныя выданні і мова”, у якой скарынаўскія выданні характарызаваліся найперш на тэксталагічным і палеаграфічным узроўнях. Больш грунтоўным даследаваннем з’явілася праца Я.Карскага “Заходнярускія пераклады Псалтыра ў XV-XVII стст.”, у якой, акрамя аналізу палеаграфіі помніка, былі даследаваны графіка-арфаграфічная, граматычная, лексічная сістэмы беларускіх перакладаў Псалтыра XV і XVII стст., адлюстраваны ўплыў на яго моўную сістэму асаблівасцей жывой народнай гаворкі, узаемадзеянне кніжнай і размоўнай стыхій, іншамоўны ўплыў.

Планамернае вывучэнне помнікаў беларускай пісьменнасці знайшло працяг у працах другой паловы XX ст. Так, у 1964 г. была апублікавана Праграма і тэзісы міжрэспубліканскай канферэнцыі па вывучэнні лексікі старабеларускіх

¹ Roman Stanisław i Vetulani Adam. Ruski przekład polskich statutów ziemskich z rękopisu moskiewskiego. Wrocław-Kraków, 1959.

² Свяжынскі У.М. “Гістарычныя запіскі” Ф. Еўлашоўскага. – Мінск. Навука і тэхніка, 1990. С. 3

пісьмовых помнікаў; у 50-90-я гг. з'явіліся працы, прысвечаныя вывучэнню лексікі найбольш значных помнікаў беларускай пісьменнасці, але вывучэнне іх мовы абмяжоўвалася адным узроўнем, як правіла, лексічным, калі былі даследаваны многія тэматычныя пласты: сельскагаспадарчая, ваенная, юрыдычная, гандлёвая, тэпаральная, мінералагічная, рэлігійная, бытавая лексіка, назвы метрычных адзінак, назвы асоб і інш., прычым аналіз лексікі праводзіўся таксама ў генетычным аспекце. Даследаванне мовы старажытных помнікаў беларускай пісьменнасці праводзілася таксама на сінтаксічным, марфалагічным, графіка-арфаграфічным або на некалькіх моўных узроўнях, галоўным чынам графіка-арфаграфічным і марфалагічным (працы І.І.Клімава, П.Ф.Крапівіна, І.І.Крамко, Ю.Ф.Мацкевіч, Е.С.Мяцельскай, В.П.Сташайцэне і інш.). Комплексныя працы па вывучэнні мовы асобных помнікаў выходзілі і ў 50-80-х гг. XX ст. (К.Е.Кедайцэне "Мова помнікаў палемічнай літаратуры Паўднёвай і Заходняй Русі (XVI-XVII стст.)", А.А.Парукаў "Моўныя асаблівасці перакладных выданняў Францыска Скарыны", П.Т.Вайтовіч "Баркалабаўскі летапіс" і інш.), але асабліва актывізаваўся гэты напрамак даследаванняў у 90-я гг., калі з'явіліся працы У.М.Свяжынскага "Гістарычныя запіскі" Ф.Еўлашоўскага, А.М. Булыкі, А.І. Жураўскага, У.М.Свяжынскага "Мова выданняў Францыска Скарыны" і інш.

Вывучэнне розных узроўняў беларускай мовы ў дыяхранічным аспекце закранала і ранні перыяд яе гісторыі, аднак мова асобных пісьмовых помнікаў, асабліва помнікаў ранняга перыяду, вывучана пакуль недастаткова поўна. У той жа час, як сцвярджае М.А.Сакалова, "мова галоўным чынам дзелавай помнікаў эпохі адлюстравала і замацавала ў пісьменнасці з'явы, якія складаліся і развіваліся ў вуснах яе носьбітаў. Найбольш значныя для дадзенага моманту працэсы, што ўзніклі ў мове ў сувязі з усім ходам гісторыі, пранікалі ў мову дзелавай пісьменнасці, іпс адзейнічала замацаванню і распаўсюджванню іх, давала ім права на існаванне. Значэнне мовы менавіта дзелавай пісьменнасці, якая бліжэй за ўсё адлюстравала агульнанародную аснову ў працэсе станаўлення нацыянальнай мовы, не выклікае сумнення"³. Паколькі кожны пісьмовы помнік заключае ў сабе каштоўны для гісторыі мовы матэрыял, бачыцца неабходнасць у максімальна поўным апісанні гістарычнага багацця старабеларускай пісьменнасці. Менавіта неабходнасцю распрацоўкі вычарпальнага навуковага апісання старабеларускай мовы ўвогуле і ранняга яе перыяду — у прыватнасці, і з улікам таго, што помнікі дзелавай пісьменнасці ў сілу сваёй спецыфікі найбольш поўна адлюстроўваюць стан жывой беларускай мовы пэўнага перыяду, і абумоўлена актуальнасць тэмы гэтага даследавання.

Пягледзячы на тое, што Вісліцкі статут разам з іншымі пісьмовымі помнікамі старабеларускай мовы служыў у якасці матэрыялу для даследавання лексікі, марфалогіі беларускай мовы, аб'ектам асобнага навуковага даследавання ён не выступаў (за выключэннем артыкула А.М.Булыкі, у якім апісаны

³Сакалова М.А. Очерки по языку деловых памятников XVI в. — Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1957. — С.4.

запазычанні Вісліцкага статута⁴, і артыкула У.В.Анічэнка⁵, у якім названы асобныя факты з гісторыі стварэння і некаторыя асаблівасці мовы помніка). Такім чынам, актуальнасць даследавання заключаецца таксама ў адсутнасці ў айчынным мовазнаўстве сістэмнага аналізу мовы помніка.

Сувязь работы з буйнымі навуковымі тэмамі і праграмамі. Дысертациянае даследаванне праведзена ў рамках Дзяржаўнай праграмы фундаментальных даследаванняў “Беларуская мова, яе гісторыя, сучасны стан і сувязь з іншымі славянскімі мовамі (Беларуская мова)”, адобранай рашэннем Кабінета міністраў Рэспублікі Беларусь ад 06. 03. 1995 г. № 05/520-57.

Аб’ект і прадмет даследавання. Аб’ектам даследавання з’яўляецца мова Вісліцкага статута — помніка беларускай дзелявой пісьменнасці ранняга перыяду (XV ст.). У якасці прадмета даследавання выступаюць лексічныя, графічныя, арфаграфічныя, марфалагічныя асаблівасці дадзенага помніка. Крыніцай даследавання паслужыў тэкст Вісліцкага статута, апублікаваны польскімі даследчыкамі С. Раманам і А. Вітуляні ў 1959 г. Аўтарам шляхам суцэльнай выпіскі выбраны і ў адпаведнасці з мэтай і задачамі дысертациянай работы прааналізаваны фактычны матэрыял агульнай колькасцю 11530 картак.

Мэта і задачы даследавання. Мэта дысертациянага даследавання заключаецца ў вывучэнні і максімальна поўным апісанні стану і кірункаў развіцця старабеларускай мовы ранняга перыяду на графіка-арфаграфічным, марфалагічным і лексічным узроўнях на матэрыяле мовы Вісліцкага статута як помніка дзелявой пісьменнасці XV ст. Рэалізацыя дадзенай мэты прадугледжвае вырашэнне наступных задач:

1. Аналіз графіка-арфаграфічных асаблівасцей помніка: а) апісанне сістэмы графічных сродкаў, выкарыстаных у Вісліцкім статуце, выяўленне кірункаў іх эвалюцыі; б) вывучэнне палеаграфічных асаблівасцей помніка; в) вызначэнне асноўных прынцыпаў, на якіх грунтуецца арфаграфія помніка, і ўзасмаадносін паміж імі; г) выяўленне ступені адлюстравання фанетычных асаблівасцей жывой народнай мовы.

2. Даследаванне марфалагічнага ладу Вісліцкага статута: а) аналіз формазмянення назоўнікаў, прыметнікаў, займеннікаў, лічэбнікаў, дзеясловаў на прадмет выяўлення асаблівасцей, якія былі наяўныя ў дадзены перыяд у граматычным ладзе беларускай мовы; б) апісанне прадуктыўных спосабаў утварэння прыслоўяў; в) вызначэнне асаблівасцей ужывання асобных часцін мовы; г) выяўленне ступені іншамовнага ўздзеяння на граматычны лад помніка.

3. Вызначэнне асаблівасцей лексічнага складу Вісліцкага статута: а) тэматычную класіфікацыю лексічных адзінак у залежнасці ад семантычнага аб’ёму, асаблівасцей семантычнай структуры і функцыянавання выяўленых лексем у межах найбольш значных у колькасных адносінах тэматычных груп; б) выяўленне запазычанага лексікі і шляхоў яе пранікнення ў мову помніка.

⁴ Булыка А.М. Іншамовныя лексічныя элементы ў Вісліцкім статуце // Беларуская лінгвістыка. – 1974. – Вып. 5. С. 52-57.

⁵ Анічэнка У.В. Вісліцкі статут // Беларуская мова: Энцыклапедыя / Беларус. Энцыкл.; Пад рэд. А.Я.Міхневича: Рэдкал.: Б.І.Сычанка (гал. рэд.) і інш. – Мінск: БелЭН, 1994. – 655 с.

Метадалогія і метады даследавання абумоўлены яго тэмай, мэтай і пастаўленымі задачамі. Сінхронны аспект даследавання абумовіў выкарыстанне ў ім найперш метаду лінгвістычнага апісання, які ўключае прыём непасрэднага назірання і апісання і параўнальна-супастаўляльны аналіз. Таксама выкарыстаны прыёмы статыстычнага метаду і метаду кампанентнага аналізу. У працэсе даследавання дэфініцый слоў былі выкарыстаны даныя гістарычных, этымалагічных, тлумачальных слоўнікаў беларускай, рускай, польскай, украінскай моў. Вялікае значэнне для аўтара мела магчымасць карыстацца картатэкай “Гістарычнага слоўніка беларускай мовы”, якая была складзена супрацоўнікамі аддзела гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства НАН Беларусі ў 1960-1972 гг.

Асабісты ўклад аўтара. Дысертация з’яўляецца самастойным навуковым даследаваннем, у якім прааналізаваны моўныя асаблівасці Вісліцкага статута; складзены слоўнік помніка. Артыкулы і матэрыялы напісаны без удзелу сааўтараў. Праца выканана на кафедры беларускай мовы Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава.

Гіпотэза. У ранні перыяд знайшлі адлюстраванне нормы жывой народнай мовы ў фанетычным і марфалагічным ладзе мовы беларускай дзелавай пісьменнасці. Лексіка помніка дзелавага пісьменства XV ст. у сваёй аснове спрадвечна беларуская. Графічныя сродкі беларускай пісьменнасці перажываюць эвалюцыйныя змены ў напрамку да уніфікацыі. Уплыў на арфаграфічную і марфалагічную сістэмы з боку іншых моў (у прыватнасці, польскай) не носіць вызначальнага характару для мовы помнікаў дзелавай пісьменнасці гэтага перыяду. Шырокае адлюстраванне асаблівасцей жывой гаворкі ў вобласці фанетыкі (праз графіку і арфаграфію) і марфалогіі пры захаванні арыентацыі на царкоўнаславянскія нормы пісьма прыводзіць да ўзнікнення варыянтнасці ў тэксце аналізуемага помніка.

Асноўныя палажэнні дысERTAЦЫІ, якія выносяцца на абарону.

1. Тэхніка пісьма, прымененая ў Вісліцкім статуте, — позні паўустаў. Разам з тым выяўляюцца асобныя прыёмы, характэрныя для скарапіснага пісьма, а напісанне асобных (пераважна ініцыяльных) літар адлюстроўвае прыёмы, характэрныя для ўстаўнога пісьма. Сістэма графічных сродкаў помніка ў асноўным адпавядае фанетычнай сістэме старабеларускай мовы разглядаемага перыяду. У цэлым, аднак, адлюстраваны працэс уніфікацыі графічных сродкаў.

2. Арфаграфічная сістэма Вісліцкага статута грунтуецца на двух прынцыпах — фанетычным і этымалагічна-марфалагічным — і вызначаецца іх цесным узаемадзеяннем, што сведчыць пра тэндэнцыю на адлюстраванне ў арфаграфіі асаблівасцей жывой народнай мовы.

3. Марфалагічная сістэма помніка выяўляе тэндэнцыю да уніфікацыі ў межах асобных склонавых форм іменнага і аtryбутыўнага скланення, прычым найбольш паслядоўна — у межах аtryбутыўнага скланення. Найбольш устойлівай да змен з’яўляецца сістэма змянення імёнаў ніякага роду адз. і мн. ліку; аtryбутыўнае скланенне больш арыснтаванае на жывую народную мову.

4. Лексічны склад Вісліцкага статута характарызуецца мэтанакіраваным адборам тэрміналагічных моўных сродкаў у адпаведнасці са спецыфікай помніка як дзелавага дакумента. Разнастайнасць і багацце асноўных тэматычных груп лексікі помніка прадвызначана шырынёй ахопу важнейшых сфер жыцця. Аснову лексічнага складу помніка складае спрадвечна беларуская лексіка, якая вызначаецца багатымі семантычнымі і словаўтваральнымі магчымасцямі.

5. Найбольш значныя моўныя асаблівасці, адлюстраваныя ў Вісліцкім статуте, сведчаць аб яго прыкметнай ролі ў станаўленні і развіцці беларускай літаратурнай мовы данацыянальнага перыяду ўвогуле і мовы дзелавай пісьменнасці — у прыватнасці.

Навуковая павізна і значнасць даследавання. Дысертация ўяўляе сабой цэласнае лінгвістычнае вывучэнне мовы беларускай дзелавай пісьменнасці ранняга перыяду, праведзенае на матэрыяле тэксту Вісліцкага статута XV ст. У працы ўпершыню ў гісторыі беларускага мовазнаўства праведзены дэталёвы аналіз моўных рыс гэтага помніка. Аўтарам даследаваны асноўныя графіка-арфаграфічныя асаблівасці помніка, вызначаны тэндэнцыі эвалюцыі графічнай сістэмы і ступені ўплыву на пісьмовую дзелавую мову рыс жывой народнай мовы ў галіне арфаграфіі, праведзены аналіз кірункаў развіцця важнейшых граматычных формаў у сістэме скланення і спражэння. У сістэмна-сэмасіялагічным аспекце даследаваны лексічныя адзінкі помніка, вызначаны іх семантычны аб'ём, дэрывацыйныя магчымасці. У рабоце ўдакладняецца семантыка асобных лексем, даследуецца ступень тэрміналагізацыі слоў. Даная, атрыманая ў ходзе даследавання, сведчаць аб беларускай аснове тэксту Вісліцкага статута і з'яўляюцца канкрэтным укладам у гістарычнае мовазнаўства. Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны для далейшай распрацоўкі пытанняў, звязаных з гісторыяй фарміравання, станаўлення і функцыянавання мовы беларускага народа, вызначэнні месца ў гэтым працэсе помнікаў беларускай дзелавай пісьменнасці ранняга перыяду.

Практычная значнасць работы. Фактычны матэрыял і вынікі яго моўнага аналізу могуць быць выкарыстаны пры падрыхтоўцы прац па гістарычнай фанетыцы, марфалогіі, лексікалогіі беларускай мовы, пры распрацоўцы пытанняў па праблемах станаўлення графічнай сістэмы беларускай мовы, курса гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Матэрыял дысертцыі можа знайсці выкарыстанне для ўдакладнення дэфініцый асобных слоў пры састаўленні гістарычнага, этымалагічнага і тэрміналагічнага слоўнікаў беларускай мовы; у вучэбным працэсе — пры распрацоўцы спецкурсаў і спецсемінараў, падрыхтоўцы метадычных дапаможнікаў, даведнікаў, пры чытанні лекцый па гісторыі беларускай літаратурнай мовы і гістарычнай граматыцы беларускай мовы, а таксама ў навукова-даследчай працы студэнтаў — пры напісанні курсавых і дыпломных работ.

Апрацацыя вынікаў дысертцыі. Дысертация абмяркоўвалася на пасяджэнні кафедры беларускай мовы Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М.Машэрава (пракаол № 4 ад 13. 11. 2001 г.). Асобныя главы дысертцыі абмяркоўваліся на пасяджэннях кафедры беларускай мовы ВДУ імя

П.М.Машэрава (пратаколы № 3 ад 30. 11. 2000 г., № 7 ад 02. 04. 2001 г., № 8 ад 05.06.2001 г.). Асноўныя яе палажэнні і вывады прайшлі апрабаванне на Рэспубліканскай навукова-метадычнай канферэнцыі “Актуальныя праблемы моўнай адукацыі вучняў ва ўмовах рэфармавання агульнаадукацыйнай школы” (Мазыр, 22-23 сакавіка 2001 г.), V (50) навуковай канферэнцыі студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў “Навука і творчасць моладзі — XXI веку” (ітогі ІІІР-2000) (Віцебск, 19-20 красавіка 2001 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Текст в лингвистической теории и в методике преподавания филологических дисциплин” (Мазыр, 11-12 красавіка 2001 г.), Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Наука и образование в условиях социально-экономической трансформации общества” (Віцебск, 17-18 мая 2001 г.), IV (49) навуковай канферэнцыі студэнтаў, магістрантаў і аспірантаў “Итоги ІІІР-1999” (Віцебск, 28 сакавіка – 24 красавіка 2000 г.), V Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Беларуска-руска-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія” (Віцебск, 25-27 мая 2000 г.), на IV (51), V (52), VI (53), VII (54) навуковых сесіях выкладчыкаў, навуковых супрацоўнікаў і аспірантаў ВДУ імя П.М.Машэрава (люты 1999 г., 2000 г., 2001 г., 2002 г.), VI Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў Беларусі “НДРС – 2001” (Віцебск, 16-19 кастрычніка 2001 г.), Міжнароднай навукова-тэарэтычнай канферэнцыі “Германский и славянский миры: взаимовлияние, конфликты, диалог культур (история, уроки, опыт, современность)” (Віцебск, 6-8 снежня 2001 г.), II Міжнароднай навуковай канферэнцыі “Пісьменнік – мова – стыль” (Мінск, 15-16 лістапада 2001 г.).

Апублікаванасць вынікаў. Асноўныя палажэнні дысертацыі адлюстраваны ў 5 артыкулах і ў 9 матэрыялах і тэзісах дакладаў. Агульны аб’ём апублікаваных работ — 60 старонак.

Структура і аб’ём дысертацыі. Дысертацыя складаецца з ўводзінаў, агульнай характарыстыкі работы, асноўнай часткі, якая ўключае тры главы, заключэння і трох дадаткаў. Дадатак 1 змяшчае копіі некаторых артыкулаў Вісліцкага статута, дадатак 2 – колькасныя паказчыкі найбольш ужывальных у помніку слоў, дадатак 3 – слоўнік Вісліцкага статута. Дысертацыя выкладзена на 113 старонках камп’ютэрнага набору і ўключае спіс выкарыстаных крыніц колькасцю 248 назваў. Поўны аб’ём дысертацыі – 233 старонкі.

АСНОЎНЫ ЗМЕСТ РАБОТЫ

Ва ўводзінах даецца кароткая характарыстыка Вісліцкага статута як помніка дзелавай пісьменнасці ранняга перыяду, гісторыя яго стварэння і структура, прааналізавана літаратура, выкарыстаная пры падрыхтоўцы дысертацыі.

Першая глава дысертацыйнай работы прысвечана аналізу графіка-арфаграфічнай сістэмы Вісліцкага статута. У раздзеле 1.1. разглядаюцца графічныя асаблівасці помніка. Аналіз *палеаграфічных* асаблівасцей паказвае, што помнік напісаны познім паўуставам. Разам з тым у напісанні асобных

ініцыяльных літар заўважаны элементы ўстаўнога пісьма (напісанне літар И, Т, А, Ц, Х, Ъ, Н, Р, В, Ж, О). Прасочваюцца таксама прыёмы скарапіснага пісьма. Так, у мэтах эканоміі месца шырока выкарыстоўваецца скарачанае напісанне слоў. Зафіксавана значная колькасць вынасных літар (в, д, н, с, м, л, ч, ж), сярод якіх дамінуе т. Сярод вынасных літар сустракаюцца галосныя а, а, ю, ъ, ъ, е, о. Над радком могуць выносіцца склады: ро^аа, ра^аю, ско^а, ста^а. Характэрная адметнасць графікі помніка — наяўнасць вязяў: ъ (квал'тѡѡ, ўставаѡѡ); ъ, ъ (злѡденсѡѡ, пѡѡѡ); ъ (п'ѡѡ, кр'ѡѡѡ, ч'ѡѡ, зѡѡѡѡ); на ўзор прыназоўніка ѡ ўжываецца літара ѡ, якая абазначае спалучэнне то: ѡѡѡѡѡ.

У графічну систему Вісліцкага статута ўваходзіць 20 літар, якія абазначаюць галосныя гукі (а, е, ё, ё, і, н, о, ы, ў, ь, ы, ь, ю, ь, ь, ь), і 23 літары, якія абазначаюць зычныя гукі (б, в, г, д, ж, з, з, к, л, м, н, п, р, с, т, ф, х, ц, ч, ш, щ, ь, ь, ь). У помніку не ўжываюцца літары ь, ь, ь; літары ь, ь выкарыстоўваюцца толькі ў лікавым значэнні. Найбольшая варыянтнасць назіраецца пры абазначэнні лабіялізаванага галоснага [у] (літары ь, ы, ь, ь); галоснага [э] (літары е, ь, е, ь); галоснага [о] (літары ь, ь); галоснага [а] (літары ь, ь). Для абазначэння гука [з] паслядоўна выкарыстоўваецца літара ь: разьон, зьодзьство, ьа. Толькі сярод вынасных літар сустракаецца графема ь — без ніжняга закружленага элемента. Літара ь ужываецца толькі ў лікавым значэнні (лічба 6) у рэстры і ў тэксе помніка: сьдд ь ьа вьн ь ь. гривен ь (30). Навыпрацаванымі застаюцца сродкі абазначэння мяккасці зычнага; яна можа абазначацца літарай ь: (під'ьт, сьдья); апострафам: (к'ьны, т'ьл'ьк'ьро) — ці не абазначацца зусім: (к'ьм, в'ьно, б'ьд'ь).

Заўважана тэндэнцыя да выкарыстання надрадкавых знакаў не толькі для ўпрыгожвання пісьма, але і з пэўнай функцыяй. Так, грэчаская варыя (`), а часцей — падвоеная варыя (`` ), якая ў грэчаскай мове ўжывалася для абазначэння сыходнага націску, выкарыстоўваецца: для абазначэння гук [j]: первы``; для абазначэння гук [i]: зашыко^алъ; для абазначэння спалучэння [ji]: ты^а вѣпрі. Сярод нялітарных графічных сродкаў трэба адзначыць таксама камбінацыю трох кропак у выглядзе трохвугольніка, якая ўжываецца ў канцы назвы артыкула ці ў канцы асобнага артыкула; у рэестры гэты знак дапоўнены працяжкамі. перакрэсленым кароткай нахіленай рыскай. Кропкі ставяцца таксама на баках літары, якая абазначае лічбу: .еі. гривень. Іншы раз кропка ўжываецца ў функцыі сучаснай коскі (ачь хто на дѣдичини' именій' жаловѣ чинить первын''. дрѣти. третїи(17б)), але такое ўжыванне кропкі носіць у тэксе эпізядычны характар і не складае пунктуацыйнай нормы.

У розділе 1.2. аналізуюцца асаблівасці арфаграфіі помніка. З фанетычных рыс старабеларускай мовы ў сістэме галосных, якія знайшлі адлюстраванне ў мове помніка, трэба адзначыць паслядоўнае ўжыванне поўнагалосных спалучэнняў: *городу, боронить, молодости*. Разам з тым зафіксавана значная колькасць слоў з няпоўнагалоснымі спалучэннямі *ла, ло, ре, ра*, большасць з

яких, аднак, маюць у гэксце поўнагалосныя адпаведнікі: *глава* — *голова*, *древо* — *дерево* і інш.

У гэксце помніка адзначаны выпадкі прамога адлюстравання акання: *дадому*, *старона*¹, *далека*, *адно*, *ижа*, *паруку*, *кашеніц*, *жалудіе*, а таксама напісанне *о* на месцы этымалагічнага *а*: *продоваеьт*, *скозат*, *постуха*, *поклодаеьт*, *дова*¹. Ускосным адлюстраваннем працэсу акання ў пазіцыі пасля мяккага зычнага ў першым пераднаціскным складзе можна лічыць зафіксаванае ў нешматлікіх выпадках ужыванне ў першым пераднаціскным складзе *е* на месцы этымалагічных *а*, *а*: *утегать*, *екубъ*, *земленінь*.

У помніку адлюстраванаюцца выпікі змянення пачатковага каранёвага [і] ў [ы] пасля прыставак і прыназоўнікаў, якія заканчваюцца на зычны: *в ыменіи*, *в ыгрьѣ*, *изыска*^м; у пазіцыі пасля галоснага зафіксавана змяненне [і] ў [ј], што абазначаецца на пісьме праз *и'*: *тогда и'маеьт*, *наи'граеьт*. Асаблівасцю сістэмы галосных з'яўляецца наяўнасць пратэтычнага [і]: *исправедливості*, *ицены*, *изабьѣ*^м, *будѣ*^м *лі йна*^м.

Цеснае ўзаемадзеянне этымалагічна-марфалагічнага і фанетычнага прынцыпаў напісання выразна адлюстроўваецца пры перадачы на пісьме зычных гукаў. Варыянтныя напісанні назіраюцца пры перадачы на пісьме вынікаў працэсу пераходу *в* > *ў* у пачатку слова: *удове*, *удова*^х — *вдова*, *узато*, *узаль* — *взат*^ь. Фанетычныя напісанні пераважаюць пры афармленні прыназоўніка *въ*: *у праве*, *у вісліци* і г. д. Варыянтнасцю вызначаецца адлюстраванне вынікаў змены *у* > *ў* у пачатку слова: *вразит*, *вчинит*^ь — *урази*^ь, *уталь*.

Этымалагічна-марфалагічны прынцып вызначае перадачу на пісьме падоўжаных; зычных, якія ўзніклі ў выніку асіміляцыі ў групах *дц*, *тц*: *два^оце^м*, *ско^оца*; *тс*: *братство*, *имеетсѧ*, *све^мскы^х*; *дт*: *бу^ото*. Пераважна паводле фанетычнага прынцыпу пішацца спалучэнне *тч*; у большасці выпадкаў у гэтай групе зычных пішацца адна літара: *ичичи*, *очину*, *ичизну*, *исвещения* (але: *оччинѣ*, *иччине*, *овччинно*^о). Праз напісанне адной літары перадаюцца выпікі змен у групе *тц*: *оца*, *ичевою* (адзін раз такое напісанне зафіксавана ў групе *дц*: *трицати*(43)). Імкненне пазбягаць напісання дзвюх аднолькавых літар выяўляецца таксама ў адлюстраванні падоўжаных зычных: *бітьи*, *судья*, *кошеніц*, *ставление*; акрамя традыцыйных напісанняў, пры перадачы падоўжаных зычных сустракаецца напісанне адной літары над радком: *ро^ою*, *съеха^ое*, *иве^оемъ*, *су^ою*, напісанне адной літары ў радку: *збожю*, *бити*, а таксама пропуск зычнага і напісанне дзвюх літар: *треемъ*, *уран^ое*. Пры відавочнай тэндэнцыі пазбягаць напісання дзвюх аднолькавых літар пры абазначэнні падоўжаных зычных паслядоўна пішуцца дзве літары пры марфалагічным падваенні зычных: *повіинні*, *по^оданымъ*, *искаинное*, *конная*.

Пераважна этымалагічна-марфалагічнаму прынцыпу напісання падпарадкавана перадача на пісьме вынікаў працэсу нелераходнага пам'якчэння заднеязычных: *намесники*, *всѧкий*, *лихими*, *великими*. Наслядоўна перадаюцца вынікі прыпадабнення шыпячых да свісцячых: *бли^жшее* — *музького*, *сута^ци*, *блішье*.

З выпадкаў адлюстравання зацвярдзення шынячых толькі напісанні *мужь, нашу, чужому* могуць лічыцца бяспрэчнымі. У астатніх выпадках зацвярдзенне шынячых суадносіцца з адлюстраваннем працэсу акання: *ижа* — ці працэсу пераходу *е > о* як у напіскным, так і ў ненапіскным становішчы: *жолу^б, жонька, чотырехъ, чужоземьцо^а*. Трэба адзначыць, што ў большасці выпадкаў вынікі працэсу зацвярдзення шынячых і [п'] у помніку не адлюстроўваюцца: *честію, держить, жене, улицы, границу* і г.д.

Не знайшлі пісьмовага адлюстравання прыстаўныя зычныя (*заоптріе, оулицы*), а таксама вынікі змены л > ѱ (*вернуть, польторы*), дзекання і цскання (*братенікы, злодеемъ*), зацвярдзення гука [р] (*коренѧ, вепрі, добре*).

У другой главе аналізуецца марфалагічныя асаблівасці Вісліцкага статута. Іменнае скланенне разгледжана ў **раздзеле 2.1**. Аналіз паказвае, што ў ранні перыяд беларускай пісьменнасці фарміраванне скланення назоўнікаў у залежнасці ад роду ў асноўным завяршылася, аднак у межах асобных склонаў назіраецца варыянтнасць у афармленні канчаткаў. Так, пры аналізе форм адзіночнага ліку выяўлена, што ў Д. скл. назоўнікаў м. роду сустракаюцца канчаткі *-е, -у/-ю, -и, -ови/-еви*, у М. скл. назоўнікаў м. роду ўжываюцца з канчаткамі *-е(-ѣ), -и, -у/-ю*; у назоўніках ж. роду ў форме М. скл. ужываюцца канчаткі *-ѣ, -и, у назоўніках н. роду ў Р. скл. — канчаткі -а/-ѧ, -и, -(і)ю, -(и)я, -(ѡ)е*, у В. скл. — канчаткі *-о, -а, -ѧ, -е, у М. скл. — канчаткі -ѣ, -и, -у/-ю*. Варыянтнасць канчаткаў характэрна і формам Р. скл. адз. ліку назоўнікаў м. роду, дзе яна выклікана не асаблівасцямі старажытнай асновы, а сямантычнымі адрозненнямі: канчатак *-а/-я* ўласцівы асабовым назоўнікам, назвам жывёл, назоўнікам з канкрэтным значэннем (*костела, скотца, долъжника, поручніка, конѧ*). Канчатак *-у/-ю* ўжываецца ў першую чаргу ў абстрактных назоўніках, сярод якіх — назвы дзеянняў, назвы псіхічнага ці фізічнага стану, пачуццяў, назвы адцягнутых паняццяў, пераважная большасць назоўнікаў са зборным значэннем (*закладу, оуразу, пайму, сорому, клопоту, саду, лѣсу*). Тэндэнцыя да уніфікацыі склонавых форм найбольш выразна праяўляецца ў формах мн. ліку, аднак і пры гэтым назіраецца варыянтнасць ва ўжыванні склонавых канчаткаў. Гэта датычыцца форм Н. скл. мн. ліку, дзе побач з канчаткамі *-ы, -і, -е, -я* ўжываюцца канчаткі *-ове/-еве*, характэрныя старажытным асновам на *ѡ (у разглядаемы перыяд іх ужыванне магло падтрымлівацца і польскім уплывам). Тэндэнцыя да уніфікацыі канчаткаў выяўляецца ў пашырэнні форм з канчаткамі *-ы, -і* ў В. скл., канчатка *-амі* — у Г. скл., *-ахъ/-яхъ* — у М. скл. мн. ліку.

Аналіз форм атрыбутыўнага скланення (**раздзел 2.2.**) паказаў, што ў пераважнай большасці прадстаўленых форм адз. ліку ўжываюцца спрадвечныя канчаткі. Формы Н. скл. м. роду маюць у канчатку [і]. Царкоўнаславянскі ўплыў у атрыбутыўным скланенні выявіўся ў нешматлікіх выпадках ужывання канчатка *-аго* ў Р. і В. скл. м. роду (*прірожденаго, рыцерьскаго, посполнаго, уставнаго*) і спарадычным ужыванні канчатка *-еа* ў Р. скл. ж. роду: *изъ своеа земли* (276). У прыметніках м. і н. роду ўплыў форм Г. скл. на М. скл. не зафіксавана.

У Н. і В. скл. мн. ліку пануючым з'яўляецца канчатак м. р. *-ии*, фанетычна дастасаваны да асноў на цвёрды і заднеязычны *(-ыи)*, аднак большасць прыметнікаў н. роду захоўвае спрадвечны канчатак *-ая*.

Аналіз спрагальных форм дзеясловаў (раздзел 2.3.) сведчыць пра тое, што дзеясловы абвеснага ладу ў форме 3 ас. адз. і мн. ліку паслядоўна ўжываюцца з канцавым [т'], што характэрна для жывой беларускай мовы даследуемага перыяду. Гэты канчатак маюць як дзеясловы з тэмай *e*, так і дзеясловы з тэмай *и*. У формах 1 ас. мн. ліку ў 5,7 % зафіксаваны канчатак *-мы*; ужыванне яго падтрымлівалася ўплывам з боку польскай мовы. Царкоўнаславянскі ўплыў у формах цяп. часу праявіўся толькі адзін раз — ва ўжыванні цвёрдага [т] у 3 ас. адз. ліку буд. простага часу *станеть*. У сістэме буд. складанага 1 часу дамінуе звязка *быти*. Для тэксту помніка характэрны і формы будучага складанага II часу, якія, аднак, выкарыстоўваюцца ў ім нешырока (зафіксавана шэсць выпадкаў). У іншых патэнцыяльна магчымых выпадках ужывання буд. складанага II часу выкарыстоўваюцца канструкцыі з даданай умовы або меры і ступені, што сведчыць пра вышчасненне яго з жывой мовы беларусаў. Прошлы час прадстаўлены ў асноўным формамі старажытнага перфекта (96% форм прошлага часу). Змененыя формы перфекта ўжываюцца як у сваім спрадвечным значэнні, так і для выражэння дзеянняў, якія абазначаліся старажытным аорыстам і імперфектам; формы імперфекта ў помніку адсутнічаюць, формы ж аорыста сустракаюцца спарадычна (усяго 21 словаўжыванне). Формы перфекта ўжываюцца і на месцы старажытнага плюсквамперфекта, што сведчыць пра вышчасненне апошняга з жывой народнай мовы. Страта аорыста адлюстроўваецца і ва ўмоўным ладзе, дзе ўжываецца былая форма 2-3 ас. адз. ліку *бы*. Формы загаднага ладу ўжыты ў пяці выпадках: *напиши, платі, буди, дай, стані*. Для выражэння імператыва шырока ўжываюцца даданыя часткі са злучнікам *абы, штобы*, а таксама інфінітывы, часам з дапаможным дзеясловам *имати*. Як асаблівасць ужывання іменных форм дзеяслова (раздзел 2.4.) трэба адзначыць дамінаванне форм з суфіксам *-ть* над формамі з суфіксам *-ти* ў інфінітывах. Форм старажытнага супіна не зафіксавана, яго значэнне паслядоўна перадаецца інфінітывам. Сярод дзееспрыметнікаў дамінуюць формы залежнага стану прошл. часу з суфіксам *н*. Членныя формы гэтых дзееспрыметнікаў ужываюцца пераважна ў прэдыкатыўнай функцыі. Для членных форм дзееспрыметнікаў характэрна атрыбутыўная функцыя (94 % выпадкаў). Усе наяўныя формы з суфіксамі *-ви-*, *-ш-*, як і большасць форм з суфіксамі *-ач-*, *-лч-* (акрамя двух выпадкаў), з'яўляюцца дзееспрыслоўямі і выконваюць функцыю акалічнасці, страціўшы здольнасць дапасоўвацца ў родзе, ліку, склоне. Амаль усе формы дзееспрыслоўяў утвораны на базе дзееспрыметнікаў ж. роду, акрамя двух дзееспрыслоўяў зак. трывання — *пришодъ, приведъ*, ужытых у спрадвечнай форме м. роду, і чатырох форм дзееспрыслоўяў незак. трывання — *дерьжа, срамотѧ, приводѧ, хотѧ*.

Аналіз асаблівасцей ужывання займеннікаў (раздзел 2.5.) наказвае, што сярод асабовых займеннікаў актыўна выкарыстоўваюцца формы 3 ас. У Н. скл. мн. ліку назіраецца уніфікацыя родавых форм за кошт пашырэння формы м. роду

іні. Асаблівасцю ўжывання ўказальных займеннікаў можна лічыць форму Н. скл. адз. ліку м. роду *той*, якая па колькасці ўжыванняў пераважае форму *той*. У Н. скл. мн. ліку дамінуе членная форма м. роду: *тыя, такія*. Формы Т. скл. адз. і мн. ліку адлюстроўваюць уплыў займеннікаў мяккай разнавіднасці *тымь, тымі*; асаблівасці жывой мовы адлюстроўваюць формы Р. скл. мн. ліку *тыхъ* (як і В. скл. пры адушаўлёных назоўніках), Т. скл. мн. ліку *тымы*, М. скл. мн. ліку *тыхъ*. Склонавым формам азначальных займеннікаў характэрны ў асноўным спрадвечныя канчаткі, акрамя формы Р. скл. адз. ліку ж. роду займенніка *всєи* (< *всєѣ* (▲)); у мн. ліку займеннік *всь* у Р. скл. і Д. скл. мн. ліку ўжываецца пераважна ў новых формах (*всѣхъ, вѣсѣмъ*), аднак у М. скл. мн. ліку ўжыты спрадвечны канчатак (*о всѣхъ*). У Н. скл. мн. ліку ўсё азначальныя займеннікі ўжываюцца ў формах, уніфікаваных па м. роду (*всѣ, кожныя, иньшия, сами*). Сярод пытална-адносных займеннікаў дамінуюць формы *хто, што*.

Формы лічэбнікаў (раздзел 2.6.) паўтараюць асаблівасці скланення тых часцін мовы, на базе якіх былі ўтвораны. Так, лічэбнік *одинъ* мае парадным у склонавых форм займенніка *тъ*; у Т. скл. адз. ліку канчатак цвёрдых асноў - *ѣ* выцесніўся канчаткам мяккіх асноў - *имъ* (> - *ымъ*): *по^о однимъ*, аднак уплыву форм Т. скл. на формы М. скл. не зафіксавана. З лічэбнікаў *два, три, четыре* толькі першы захаваў былое адрозненне ў родзе: *два - дѣве*, прычым спрадвечная форма *дѣве* ўжываецца і з назоўнікамі н. роду. У лічэбніках *три, четыре* пераважае форма ж. (н.) роду на -*и*. Асаблівасцю змянення лічэбнікаў ад *пяці да дзесяці* з'яўляецца форма Т. скл. *шестѣма*, што ўзнікла на ўзор формы *двѣма*. Зафіксавана таксама форма парнага ліку парадкавага лічэбніка (*другая два коморнікы*), што, аднак, не з'яўляецца нормай.

Аналіз асаблівасцей ужывання прыслоўяў (раздзел 2.7.) паказвае, што найбольш распаўсюджанымі ў Вісліцкім статусе з'яўляюцца прыслоўі, утвораныя ад якасных прыметнікаў на -*о, -е* (*справно, злостіве*), а таксама адназоўнікавыя прыслоўі — застылыя формы Т. скл. адз. ліку (*квалѣтомъ*); менш распаўсюджаны адлічэбнікавыя і асабліва аддзеяслоўныя прыслоўі.

Адпрыметнікавыя прыслоўі ўтвораны пераважна ад кароткіх прыметнікаў н. роду адз. ліку В. скл. на -*о*. Форма найвышэйшай ступені параўнання ўжываецца з прыстаўкай *на-* (*намне*), што таксама разглядаецца вучонымі як польскамоўны ўплыў⁶. Першасныя прыслоўі актыўна ўжываюцца ў функцыі злучнікаў, а адназоўнікавыя — у функцыі прыназоўнікаў. Найбольш прадуктыўнымі спосабамі ўтварэння прыслоўяў з'яўляюцца суфіксальны і прыставачна-суфіксальны спосабы.

Трэцяя глава “Лексічная сістэма Вісліцкага статута” прысвечана аналізу слоўнікавага саставу помніка. Аналіз лексікі праведзены па тэматычных групах (раздзел 3.1.); пры іх вылучэнні ўлічвалася семантычная нагрузка слова ў канкрэтным кантэксце.

Юрыдычна-канцыйарская лексіка прадстаўлена: а) назвамі судовых работнікаў: *служебнікъ, коморнікъ, вправѣца, судя, подсудокъ*; б) назвамі, якія

⁶ Яковлев С. М. Морфологические полонизмы в языке старобелорусской письменности. Автореф. дис. ... канд. филолог. наук. Минск, 1985. — С. 17.

абазначаюць агульныя і прыватныя паняцці судаводства: *порука, клятва, сведчасство, право, законь*; в) назвамі злачынстваў і іншых дзеянняў, якія з'явіліся прычынай судовага разбіральніцтва; сярод іх адцягненыя назвы дзеянняў, якімі нанесена шкода здароўю і маральнай годнасці чалавека: *раненіе, оусилованіе, мужабоиство, сварь, уразь, квалть*; назвы дзеянняў, якімі нанесена шкода чужой маёмасці: *спасть, бітье, враніе, кашеніе, бітье, враніе, кашеніе, браніе, ципленіе*; г) назвамі злачынцаў, а таксама іншых удзельнікаў судовага працэсу: *злодей, пожсегъца, віноватый, сутажсей, поводи*; д) назвамі спагнанняў, прызначаных у ходзе судовага разбіральніцтва: *пересудъ, віна, запісное, паметное*; е) назвамі вынікаў судовага працэсу, мер і спосабаў пакарання: *казнь, вымолва, всууженіе*; ё) назвамі судовых дакументаў і іх частак: *члонъ, позовъ, лістъ позовный, прівілье 'ўрадавы ўказ, прывілея', грамота, спісокъ, печать*.

Судовую семантыку маюць дзеясловы *судить, дасветчить, йприслать, уложитъ* Ацэнку дзеяння з маральна-прававага боку выражаюць прыметнікі *праведный, правдивый, праведливый, неправедный, цкодоливый, квалтовный*, прыслоўі *правдиве, справедливо, справне, несправедливо, несправне*.

У кантэксте многія дзеясловы могуць атрымліваць дадатковае значэнне, звязанае з судовай дзейнасцю. Так, са значэннем 'апраўдваць свае ўчынкi ў ходзе судовага разбіральніцтва' ўжываюцца дзеясловы *чистить, очистить*; рух з мэтай выканання судовых распараджэнняў абазначаюць дзеясловы *слать, послать*; рух з мэтай пазбегнуць судовага разбіральніцтва выражаецца дзеясловамі *збѣгать, сѣбѣжать*. Значэнне 'здзейсніць проціпраўны ўчынак, быць абвінавачаным' выражаюць састаўныя назвы — *упасть у вину, изостать у вине*. Са значэннем 'даказаць, засведчыць' ужываецца састаўная назва *всвеченія оучинить*; са значэннем 'шкодзіць' — састаўная назва *цкоды чинить*; са значэннем 'прымаць удзел у судовым пасяджэнні' — састаўная назва *стоять на правѣ*.

Грамадска-палітычная лексіка ўключае: а) назвы людзей паводле сваяцкіх адносін: *братъ, унѣжа, сынъ, свекорвь, сестра, племенникъ, w[te]ць, мать, невеста, мужъ, жена*; б) назвы асоб па месцы жыхарства, пражыванні, нацыянальнасці: *землянинъ, чюжоземьць, мецанинъ*; в) назвы асоб па прафесіі, роду заняткаў, сацыяльным становішчы, сацыяльнай прыналежнасці, адміністрацыйных пасадах, адносінах да грамадскага працэсу: *слуга, смердъ, селянинъ, пастухъ, дворянинъ, шолтись, буркропъ, подданный, кметъ, шлахтичъ, панъ*; г) назвы асоб, якія ажыццяўляюць дзяржаўнае ці мясцовае кіраванне: *король, господарь, воевода, староста*, якіясці праз адносіны да асоб як удзельнікаў грамадскага працэсу выражаюць прыметнікі *панский, кметевъ, цесарьский, шелятийский, шлахтичовъ, служебничий, старостинъ, судий, королевский*; д) назвы асоб паводле іх узаемаадносін: *приятель, неприятель*; е) назвы тэрыторый паводле іх палітычнага статусу, органаў дзяржаўнага кіравання, адміністрацыйных адзінак унутры дзяржавы: *держава, коруна, корольство, городъ, поселице, поветъ, сѣло, соймъ, скарбъ, рада*;

характерыстыку прадмета праз адносіны да краіны, да адміністрацыйных адзінак выражаюць прыметнікі *земський, немецький, местський, польський*; ё) назвы, якія характарызуюць маёмасны стан або грамадскае становішча асобы: *великость, малость, убожество, достаток*.

Лексіка, якая характарызуе чалавека ў фізічных і псіхічных адносінах, уключае: а) назвы частак цела чалавека, яго ўнутраных органаў: *кровь, хребтина, рука, сердце, око, чело*; б) назвы фізічных якасцей і стану чалавека: *хромота, немощь, молодость, сила, смерть, крикть, плачь*; в) назвы пачуццяў, эмацыянальнага стану, уласцівасцей характару, паводзін: *клопотъ, воля, боязнь, гневъ, зависть, злость, кривда, лакомство, помста, соромя, смелость, милость, сумнение, зазрасть*; г) словы, якія характарызуюць разумовыя здольнасці чалавека, мысленне, маўленне: *речь, размова, знание, разумъ*. Найбольш шматлікія ў дадзенай групе дзеясловы псіхічнай дзейнасці, якія ўключаюць: 1) дзеясловы, якія звязаны са сферай эмацыянальных адносін, стану: *бояться, сметь*; 2) дзеясловы мысліцельнай дзейнасці і памяці: *роспамятаць, розмыслити, вымыслать, напоминать*; 3) дзеясловы ведання: *ведать, узнавать, знать*; 4) дзеясловы зрокавага і слыхавага ўспрымання: *смотреть, узрять, слухать, слышать*; 5) дзеясловы, якія характарызуюць фізічны стан чалавека ці жывых істот: *дорости, хромать, поздороветь, спать, впиться, утокуть, умереть, гинуть*; 6) дзеясловы маўлення: *наречь, менить, казать, волатъ, поминать, просить, говорить*. Для абазначэння псіхічных і фізічных якасцей жывых істот ужываюцца прыметнікі, якія выражаюць: а) якасную ацэнку паводзін, характару чалавека: *послушный, честный, непослушливый, гневливый, кроткий*; характарыстыку прадметаў праз іх эмацыянальнае ўспрыманне чалавекам: *плачливый, любый, приимный, злостивый*; б) ацэнку маральна-этычных якасцей людзей: *почасный, добрый, лакомый*; в) характарыстыку фізічных якасцей і фізічнага стану чалавека: *здоровый, хромый, пьяный, немоцный*; г) характарыстыку асоб і жывых істот паводле іх узросту, наяўнасці пэўных уменняў і навыкаў: *неукукъ 'нявопытны', молодой*.

Да сацыяльна-эканамічнай лексікі адносяцца: а) назвы маёмасных уладанняў і іх частак: *очина, ичьство, материзна, д'ѣдина, им'ѣние, д'ѣдичство, д'ѣльница, ичизна, животь, оучастокъ, в'ѣно*; б) назвы асоб, якія маюць права на маёмасць (у тым ліку спадчынную), і асоб, якія распараджаюцца маёмасцю непаўналетніх: *владарь, ичичь, д'ѣдичь, ип'ѣкальнѣкъ*; в) назвы, што характарызуюць арганізацыю камерцыйнага працэсу, а таксама назвы асоб, якія ў ім удзельнічаюць: *продавецъ, торгоъ, таварь, слябъ 'дагавор', торговля*; назвамі фінансавых разлікаў, аперацый, здзелак і іх вынікаў: *ишечованье 'ацэньванне', позычѣние, кул'ѣние, заложить, платить, заплаить, купить, выкупить, икупити, продать*; г) назвы гаспадарчых работ, у тым ліку прымусовых: *сторожа, наймъ, нятство*; д) агульныя і прыватныя назвы грашовых адзінак: *пенезъ, грив'ѣна, скотъць, грошъ, мантиа, в'ѣрдунокъ, полугривна*; е) назвы эканамічных вынікаў якой-небудзь дзейнасці: *накладъ, прибытокъ, изыскъ, истраченіе, недостатокъ*; ё) назвы ілацияжоў, надаткаў: *пена 'пеня', чѣншь*.

Бытавая лексіка прадстаўлена: а) назвамі жыллёвых і гаспадарчых пабудов, прылежных да іх тэрыторый і падыходаў да іх: *дворъ, домъ, гумно, вгородъ, вбора, дорога, улица*; б) назвамі пасяўных плошчаў, сенажацяў і спосабаў іх размежавання: *роля, сеножатъ, вгородженъе, копечъ, поле, граница*; в) назвы прадуктаў харчавання і корму: *сено, мѣдъ, кормъ*; г) назвы прадметаў кухоннага ўжытку, гаспадарчых і хатніх прадметаў, а таксама спосабаў гаспадарання: *келихъ, возъ, борть, сокира, посохъ, палка, ключ, свеча, тобола, мошина, ложе*; д) назвамі спосабаў правядзення вольнага часу, а таксама прадметаў, якія пры гэтым выкарыстоўваюцца: *игра, костка, крото-мля*; е) назвамі адзення, тканін, шкур і вырабаў з іх: *шдежа, сукно, лупежъ, мѣтель, сукня, калита*. Дзеянні бытавога характару выражаюць дзеясловы *ловить, городить, покосить, порубить, паствить, врать, сеять*.

Лексіка, звязаная з лічэннем і вымярэннем, уключае: а) назвы бытавога і календарнага вылічэння часу: *вѣкъ, день, полудень, вѣдоу, лето, месѣць, годъ, недѣля, часъ, рокъ*; часавую характарыстыку прадметаў і з'яў выражаюць прыметнікі *давний, короткий, долгий, вечный, рочный, зашлий*, дзеясловы *минуть, проволочить*; б) назвы, якія выкарыстоўваюцца для абазначэння колькасці, аб'ёму, плошчы: *корець, лакоть, копа, собіна, лічба*.

Прыродазнаўчая лексіка прадстаўлена: а) назвамі раслін (і іх частак), раслінных масіваў, пладоў і пасеваў: *дѣрево (древо), ввоць, гай, дубъ, дуброва, садъ, озимое, пшеница, лѣсъ, жолудъ, насеенье, збоже, жѣто, боръ*; б) назвамі прыродных вадаёмаў і прылежных да іх тэрыторый, а таксама назвамі прыродных з'яў: *река, езеро, берегъ, вгонъ*; в) назвамі дзікіх і свойскіх жывёл, рыб і насякомых: *рыба, бчолѣ, вепрь, куница, ласица, лисица, жѣвотина, свинья, собака, песь, ввца, конь, жеребець, вошь*. Прымету праз адносіны да пэўнай жывёлы абазначаюць адносныя прыметнікі: *лупежъ бораній, лупежмы гор*остайными*.

Найменшай колькасцю лексем прадстаўлена ваенная (война, валька, оборонение, броня 'зброя', кордъ, мечъ, хоругвь, месце, служба, людъ доспешный) і канфесійная лексіка (богъ, духовный, душа, вера, християнство, жакъ, прелатъ, бискупъ, капланъ, церковь, костель).

У раздзеле 3.2. аналізуецца запазычаная лексіка Вісліцкага статута, якая складае 24 % ад агульнай колькасці лексем помніка. Статыстычная апрацоўка даных паказвае, што сярод усіх запазычаных лексем найбольшую колькасць складаюць паланізмы: *валька, готовизна, материзна, потребизна, панъ, мальжонка, мужатка, соймъ, цнота, сукня, скарбъ, влодаръ, врата, кроль, моць, члонъ, цюдность*.

Пераважна пры пасрэдніцтве польскай мовы пранікалі запазычання з іншых моў — нямецкай: *буркропя, вѣрдунокъ, келихъ, квалтъ, рыцерь, шолтисъ, цкѣда, шлахтъѣ, вароватъсѣ, шукать*; лацінскай: *кметъ, коруна, манита, прівилье, порсуна, прелатъ, раистръ, скотець*. Невялікая група запазычанняў трапіла праз пасрэдніцтва польскай і чэшскай моў, маючы карані ў лацінскай або нямецкай мовах: *бискупъ, грошъ, жакъ, крото-мля, капланъ, костель*. Запазычання з цюркскіх моў нешматлікія: *кордъ, калита, таваръ*.

У помніку зафіксованы царкоўнаславянiзмы з пачатковым *ра*: *разумъ, разумно, работа*; формы з няпоўнагалоснымі спалучэннямі *ра, ла, ре* ў сярэдзіне слова і з *ц* на месцы ўсходнеславянскага ч: *премііе, срамота, глава, древо, насыценіе, трийцц*; формы з прыстаўкамі *из-* (*ис-*), *воз-* (*вос-*), *су-* (< *сж-*), з суфіксамі *-аръ, -ецъ*: *избытый, исконычаный, воставаючи, воздаты, сумненіе, костаръ, игрецъ*. Асобную групу складаюць лексічныя царкоўнаславянiзмы: *узрить, наречъ, нать, дѣять, имать, очи, чело*.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Праведзенае лінгвістычнае даследаванне мовы Вісліцкага статута дазваляе зрабіць наступныя вывады:

1. Графічны лад помніка адлюстроўвае тэндэнцыю да ўпарадкаванага выкарыстання графічных сродкаў, што выяўляецца ў перадачы на пісьме гука [j], ва ўжыванні асобных літар толькі ў лікавым значэнні і г.д. Разам з тым імкненне да традыцыйнасці ў выкарыстанні графічных сродкаў і змены ў фанетычным ладзе старабеларускай мовы выклікалі варыянтнасць пры абазначэнні некаторых галосных і зычных гукаў, аднак і пры гэтым відавочнай з'яўляецца тэндэнцыя да ўпарадкаванага ўжывання графем [4].

2. Арыентацыя перакладчыкаў Вісліцкага статута на этымалагічна-марфалагічны прынцып правапісу, з аднаго боку, і стыхійнае адлюстраванне рыс жывой народнай мовы, з другога, сталі прычынай неаднастайнага правядзення беларускамоўных фанетычных з'яў, што, у сваю чаргу, надтрымлівала наяўнасць варыянтных напісанняў пры адлюстраванні амаль кожнай фанетычнай змены. Аднак відавочным з'яўляецца факт пісьмовага ўвасаблення фанетычных рыс беларускай мовы, што адлюстроўвае тэндэнцыю да фанетызацыі правапісу [1].

3. Граматычная сістэма помніка характарызуецца ўпарадкаванасцю і стабільнасцю ў дачыненні да ўжывання форм атрыбутыўнага скланення, а таксама форм мн. ліку іменнага скланення, дзе выразна выяўляецца працэс уніфікацыі склонавых канчаткаў асобных родавых форм і тыпаў скланення. Формам адз. ліку іменнага скланення характэрна большая варыянтнасць, абумоўленая, з аднаго боку, этымалагічна-марфалагічным прынцыпам напісання, а з другога — пранікненнем у пісьмовую мову асобных вынікаў працэсу пераразмеркавання і ўзаемаўплыву розных тыпаў старажытнай сістэмы скланення. Тэндэнцыя да ўнармаванасці і уніфікаванасці сродкаў моўнага выражэння, адпаведнасць працэсам, што адбываліся ў жывой мове, вызначаюць і сістэму спрагальных форм Вісліцкага статута. Асаблівасці ўжывання ў помніку асобных часцін мовы адлюстроўваюць агульныя напрамкі іх функцыянавання ў жывой народнай мове [2, 8, 9, 11-14].

4. Слоўніковы склад Вісліцкага статута характарызуецца багатствам намінацыйных адзінак, якія выражаюць розныя назвы рэалій і паняццяў рэчаіснасці, што абумоўлена характарам помніка і шырокімі выражальна-камунікатыўнымі і словаўтваральнымі магчымасцямі лексем. Як помнік

спецыяльнага прызначэння, Вісліцкі статут утрымлівае вялікую колькасць тэрміналагічных адзінак, якія, маючы пэўную дэфініцыю, характарызуючыся монасэмантычнасцю на ўзроўні свайго лексічнага поля, адпавядаюць асноўным патрабаванням тэрміналагічнай лексікі. Лексічная сістэма помніка (у тым ліку і тэрміналогія) складаецца пераважна са спрадвечна беларускіх лексем. Найбольшую частку запазычанняў складаюць лексемы польскага паходжання, што абумоўлена ў першую чаргу сацыяльна-гістарычнымі прычынамі. Запозычэнні з іншых моў нешматлікія. Засвоеныя яшчэ ў папярэднія эпохі, яны падпарадкаваліся на беларускай моўнай глебе ўнутраным законам развіцця мовы і наблізіліся гэтым самым да беларускай лексікі [5, 6, 7, 10].

5. Прыналежнасць Вісліцкага статута да помнікаў дзелавай пісьменнасці ранняга перыяду, шырокі ахоп розных бакоў жыцця і грамадства абумовілі адлюстраванне ў мове дакумента фанстычных, марфалагічных і лексічных асаблівасцей жывой народнай мовы. Разам з тым кніжныя прыёмы пісьма, на якія абапіраліся перакладчыкі статута, прывялі да варыянтнасці моўных сродкаў на ўсіх узроўнях мовы помніка. Заканамернасць з'явы варыянтнасці моўных сродкаў абумоўлена найперш выпрацоўкай адзінамагчымага спосабу выражэння моўнай з'явы. Характар мовы Вісліцкага статута як помніка дзелавага стылю старабеларускай літаратурнай мовы ранняга перыяду вызначас нарматыўная варыянтнасць. Разам з тым спецыфікай помніка абумоўлена пераважае ўжыванне асобных сінтаксічных канструкцый, устойлівых выразаў, асобных часцін мовы з пэўнай сінтаксічнай функцыяй, аднастайнасць у афармленні асобных частак дакумента, што сведчыць пра стабілізацыю прыёмаў, характэрных для старажытных дакументаў такога тыпу [1, 2, 8, 10-13].

6. Як помнік агульнадзяржаўнага прызначэння Вісліцкі статут паслужыў прыкладам адбору графічных, арфаграфічных, марфалагічных, лексічных сродкаў выражэння, з'явіўся ўзорам літаратурна-пісьмовай мовы старабеларускага перыяду і садзейнічаў яе далейшаму ўзбагачэнню і ўдасканаленню [3].

СПІС ПРАЦ, АПУБЛІКАВАНЫХ НА ТЭМЕ ДЫСЕРТАЦЫІ

Артыкулы

1. Зіманскі В.Э. Арфаграфічная сістэма Вісліцкага статута // Веснік Брэсцкага універсітэта. – 2002. – № 3. – С. 48-54.
2. Зіманскі В.Э. Асаблівасці ўжывання склонавых форм прыметнікаў у Вісліцкім статуте // Веснік ВДУ. – 2000. – № 4 (18). – С.57-63.
3. Зіманскі В.Э. Вісліцкі статут як помнік беларускай дзелавай пісьменнасці XV ст. // Веснік ВДУ. – 2002. – № 1 (23). – С. 64-70.
4. Зіманскі В.Э. Графічныя асаблівасці Вісліцкага статута // Веснік ВДУ. – 1999. – № 4 (14). – С. 43-48.
5. Зіманскі В.Э. Лексіка са значэннем дзеяння і стану ў мове беларускай дзелавай пісьменнасці XV ст. // Веснік ВДУ. – 2001. – № 3 (21). – С.62-68.

Матэрыялы і тэзісы канферэнцый

6. Зіманскі В.Э. Атрыбутыўная лексіка ў Вісліцкім статуте XV ст. // Германский и славянский миры: взаимовлияние, конфликты, диалог культур (история, уроки, опыт, современность): Материалы Междунар. науч.-теорет. конф., 6-8 декабря 2001 г. – Витебск, 2001. – С. 378-382.
7. Зіманскі В.Э. Лексічныя паланізмы ў беларускім дзелавым помніку XV ст. // Беларуска-руск-польскае супастаўляльнае мовазнаўства, літаратуразнаўства, культуралогія: 36. матэрыялаў V Міжнар. нав. канф., Віцебск, 25-27 мая 2000 г. – Віцебск, 2000. – С. 46-48.
8. Зіманскі В.Э. Лічэбнік у беларускім дзелавым помніку XV ст. // Наука и творчество молодёжи – XXI веку. Итоги НИР-2000: Тезисы докл. V (50) науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов, Витебск, 19-20 апреля 2001 г. – Витебск: Изд-во ВГУ им. П.М. Машерова, 2001. – С. 32.
9. Зіманскі В.Э. Прыслоўе ў старажытнай беларускай мове ранняга перыяду (на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.) // Итоги НИР-1999: Тезисы докл. IV (49) науч. конф. студентов, магистрантов и аспирантов, Витебск, 28 марта-24 апреля 2000 г. – Витебск, 2000. – С. 49-50.
10. Зіманскі В.Э. Семантыка аддзяслоўных пазоўнікаў на -ны ў беларускім дзелавым помніку XV ст. (на матэрыяле Вісліцкага статута) // Наука и образование в условиях социально-экономической трансформации общества: Сб. докл. Междунар. науч. конф., 17-18 мая 2001 г. – Витебск: ВФ УОИСЗ, 2001. – С. 341-343.
11. Зіманскі В.Э. Спрагальныя дзеяслоўныя формы ў старажытнай беларускай мове ранняга перыяду (на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.) // НДРС – 2001: Матэрыялы VI Рэспубліканскай навуковай канферэнцыі студэнтаў і аспірантаў Беларусі, Віцебск, 16-19 кастрычніка 2001 г. – Віцебск: Выд-ва ВДУ імя П. М. Машэрава, 2001. – С. 29-31.

12. Зіманскі В.Э. Формы займеннікаў у Вісліцкім статуце XVст. // Актуальныя праблемы моўнай адукацыі вучняў ва ўмовах рэфармавання агульнаадукацыйнай школы: Зб. матэрыялаў Рэспуб. навук.-метад. канф., Мазыр, 22-23 сакавіка 2001 г. / Пад рэд. В.В.Валетава. – Мазыр: МДП імя Н.К.Крупскай, 2001. – С. 34-37.

13. Зіманскі В.Э. Функцыянаванне дзеспрыветнікаў у беларускім дзелявым помніку XV ст. (на матэрыяле Вісліцкага статута) // Текст в лингвистической теории и в методике преподавания филологических дисциплин: Материалы Междунар. науч. конф., Мозырь, 11-12 апреля 2001г.: В 2 ч. Ч.2. / Отв. ред. О. И. Ревуцкий. – Мозырь: МозГПИ им. Н. К. Крупской, 2001. – С.124-128.

14. Зіманскі В.Э. Функцыянаванне склонавых форм назойніка ў старабеларускай мове ранняга перыяду (на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.) // Пісьменнік – мова – стыль: Матэрыялы II Міжнар. нав. канф., прысвеч. 75-годдзю з дня нараджэння праф. Л. М. Шакуна: У 2-х т. – Мінск, 2002. – Т. 1. – С. 164 - 167.

РЭЗЮМЭ

Зіманскі Вадзім Элдаравіч

**Мова беларускай пісьменнасці ранняга перыяду
(на матэрыяле Вісліцкага статута XV ст.)**

Ключавыя словы: арфаграфія, варыянтнасць, граматычная катэгорыя, графема, кантэкст, канчатак, лексіка, норма, прыныцып напісання, семантычная структура, скланенне, спосаб пісьма, спражэнне, тэматычны разрад, тэрмін, форма, часціны мовы.

Аб'ектам даследавання з'яўляецца мова Вісліцкага статута — помніка беларускай дзелавай пісьменнасці ранняга перыяду (XV ст.). У якасці прадмета даследавання выступаюць лексічныя, графічныя, арфаграфічныя, марфалагічныя асаблівасці дадзенага помніка. Мэта дысертацыйнага даследавання заключаецца ў вывучэнні і максімальна поўным апісанні стану і накірункаў развіцця старабеларускай мовы ранняга перыяду на графіка-арфаграфічным, марфалагічным і лексічным узроўнях на матэрыяле мовы Вісліцкага статута як помніка дзелавай пісьменнасці XV ст.

Як паказала даследаванне, прыналежнасць Вісліцкага статута да помнікаў дзелавай пісьменнасці, шырокі ахоп розных бакоў жыцця грамадства абумовілі адлюстраванне ў мове дакумента фанетычных, марфалагічных, лексічных асаблівасцей жывой народнай мовы. Графічны лад адлюстроўвае тэндэнцыю да ўпарадкаванага выкарыстання графічных сродкаў. Разам з тым імкненне да традыцыйнасці ў выкарыстанні графічных сродкаў і змены ў фанетычным ладзе старабеларускай мовы выклікалі варыянтнасць пры абазначэнні некаторых галосных і зычных гукаў. Граматычная сістэма помніка характарызуецца ўпарадкаванасцю і стабільнасцю ў дачыненні да ўжывання форм атрыбутыўнага скланення, а таксама форм мн. ліку іменнага скланення (што датычыцца форм адз. ліку іменнага скланення, то ім характэрна большая варыянтнасць). Слоўніковы склад Вісліцкага статута вызначаецца багаццем намінацыйных адзінак, якія выражаюць розныя назвы рэалій і паняццяў рэчаіснасці. Лексічная сістэма помніка (у тым ліку і тэрміналогія) у сваёй аснове спрадвечна беларуская. Найбольшую частку запазычанняў складаюць лексемы польскага паходжання, што абумоўлена сацыяльна-гістарычнымі прычынамі.

Такім чынам, старабеларуская мова ранняга перыяду характарызуецца наяўнасцю асноўных рыс, якія адрозніваюць яе ад іншых усходнеславянскіх моў, і неаднароднасцю іх адлюстравання ў пісьмовай форме.

Вынікі даследавання могуць быць выкарыстаны для далейшай распрацоўкі пытанняў, звязаных з гісторыяй фарміравання, станаўлення і функцыянавання мовы беларускага народа.

РЕЗЮМЕ

Зиманский Вадим Элдарович

Язык белорусской письменности раннего периода (на материале Вислицкого статута XV в.)

Ключевые слова: орфография, вариантность, грамматическая категория, графема, контекст, окончание, лексика, норма, принцип написания, семантическая структура, склонение, способ письма, спряжение, тематический разряд, термин, форма, части речи.

Объектом исследования является язык Вислицкого статута — памятника белорусской деловой письменности раннего периода (XV в.). В качестве предмета исследования выступают лексические, графические, орфографические, морфологические особенности памятника. Цель исследования заключается в изучении и максимально полном описании состояния и направлений развития старобелорусского языка раннего периода на графико-орфографическом, морфологическом и лексическом уровнях на материале языка Вислицкого статута как памятника деловой письменности XV в.

Как показало исследование, принадлежность Вислицкого статута к памятникам деловой письменности, широкий охват различных сторон жизни общества обусловили отображение в языке документа фонетических, морфологических, лексических особенностей живого народного языка. Графическая система отображает тенденцию к упорядоченному использованию графических средств. Вместе с тем изменения в фонетическом строе старобелорусского языка и стремление к традиционности в использовании графических средств вызвали вариантность при обозначении некоторых гласных и согласных звуков. Грамматическая система памятника характеризуется упорядоченностью и стабильностью в употреблении форм атрибутивного склонения, а также форм мн. числа именного склонения (что касается форм ед. числа, то им характерна большая вариантность). Словарный состав Вислицкого статута отличается богатством номинативных единиц, которые выражают различные реалии и понятия действительности. Лексическая система памятника (в том числе и терминология) в своей основе исконно белорусская. Наибольшую часть заимствований составляют лексемы польского происхождения, что обусловлено социально-историческими причинами.

Таким образом, старобелорусский язык раннего периода характеризуется наличием основных черт, которые отличают его от других восточнославянских языков, и неоднородностью их отображения на письме.

Результаты исследования могут быть использованы для дальнейшей разработки вопросов, связанных с историей формирования, становления и функционирования языка белорусского народа.

SUMMARY

Vadim E. Zimansky

Language of the Belarusian writings of the early period (on a basis of Vislitsky statute of the XVth century)

Key words: spelling, variation, grammatical category, grapheme, context, ending, vocabulary, norm, spelling principle, semantic structure, declension, mode of writing, conjugation, thematic category, term, parts of speech.

The object of research is the language of the Vislitsky statute, a monument of Belarusian juridical writings of the early period (the XVth century). Lexical, graphic, spelling, morphological features of the monument are the subject of the research. The aim of the research is to study and to describe as completely as possible the state and the trends of the development of the Old Belarusian language of the early period at graphic, spelling, morphological and lexical levels on the basis of the language of the Vislitsky statute as a juridical writing of the XVth century.

The Vislitsky statute belongs to juridical writings, and various aspects of society life are covered in it. The research has shown that all the above-mentioned facts lead to reflecting phonetic, morphological and lexical features of the living folk language in this written document. The graphic system displays the tendency to regularized usage of graphic means. At the same time changes in the Old Belarusian language and the tendency to use traditional graphic means have caused variability writing some vowels and consonants. The grammatical system of the monument is characterized by the regular and stable use of the attributive declension forms as well as of the nominal declension plural forms, while the singular forms are very variable. The vocabulary of the Vislitsky statute is rich in nominative units denoting various realia and concepts. The lexical system of the monument including its terminology is basically of Belarusian origin. Lexems of Polish origin make up the greatest part of the borrowings, which is caused by social and historical reasons.

Thus, the Old Belarusian language of the early period is characterized by its basic features and by their heterogeneous spelling which distinguishes it from other East Slavonic languages.

The results of the research can be used for further development of issues connected with the history of forming and functioning of the language of the Belarusian people.

